

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Zijn alle waterstromen levend?

Charismatische beweging onder gereformeerden

In het vorige nummer van dit blad vertelde ik over het congres 'Levend water', dat op 17 en 18 maart aan de Theologische Universiteit Kampen (Broederweg) werd gehouden. Ik stelde vast dat vrijwel alle deelnemers het eens bleken over centrale gereformeerde overtuigingen.

A.L.Th. de Bruijne ■

In dit nummer

Kerkelijk leven - A.L.Th. de Bruijne
Zijn alle waterstromen levend? 533

Meditatief - R.J. Vreugdenhil
De kracht van zijn opstanding ervaren 537

Wandelen met God - M.A. van Leeuwen
'Uw wil geschiede' 538

Achtergronden - E.A. de Boer
Vrienden voor de Vereniging 540

Voetnoten - B. Kamphuis
De adem van de Vader en de Zoon 544

Boekbespreking - J. Meerveld
BwithU 545

Meeglezen - T. Groenveld
Psalmen zingen 546

Uit de kerken, Persberichten

Tegelijk wees ik op belangrijke verschilpunten rond de vraag of je 'gereformeerd' en 'charismatisch' wel met elkaar kunt verbinden. Tenslotte noemde ik een aantal prikkelende inzichten waarmee het congres ons huiswerk gaf. In dit artikel geef ik een evaluatie. Ik concentreer mij op de vraag hoe wij de huidige aandacht voor het 'charismatische' moeten waarderen.

Scherpere beeldvorming

In nogal wat gereformeerde kerken treffen wij vandaag een verlangen aan naar 'charismatische vernieuwing'. En een behoorlijk aantal gereformeerde christenen loopt daarvoor warm. Sommige vertellen dat zij bijzondere gaven hebben ontvangen. Onder hen zijn ook predikanten. Het blad CV-Koers concludeerde na onderzoek dat vooral van de Nederlands Gereformeerde Predikanten een behoorlijk aantal in tongen spreekt. Andere gereformeerden zijn hierover ernstig verontrust. Zij beschouwen het 'charismatische' als een oude dwaalleer die in steeds nieuwe vormen in de kerkgeschiedenis opduikt. Tijdens het congres speelde deze discussie ook.

Daarbij werd opgemerkt dat je onderscheid moet maken tussen charismatische *bewegingen* en charismatische *vernieuwing*. Er bestaat niet één charismatische beweging. Charismatische accenten kom je tegen in de Oosterse kerken, in de Roomse traditie, in de grote protestantse volkerkerken, in evangelische gemeenten, in Pinksterkerken, in Volle evangeliegemeenten. En je mag al deze verschillende bewegingen niet zomaar op één hoop gooien. Daarvoor zijn de verschillen te groot. In veel ervan tref je onbijbelse accenten aan. Maar daarmee zijn niet automatisch alle anderen veroordeeld. Er bestaat ook een gezond verlangen naar charismatische 'vernieuwing'.

waar gaat het al die bevlogen gereformeerden van tegenwoordig om?

Ik vind dit een belangrijk inzicht, dat ons kan bewaren voor een globale manier van oordelen. Toch geloof ik dat hiermee nog niet alles gezegd is. Want om te weten wat vandaag het woord op zijn tijd is over de aandacht voor het charismatische, moeten wij goed in beeld hebben wat zich vandaag binnen de gereformeerde traditie aandient. Dat er binnen een gereformeerd kader ook gezonde charismatische accenten *kunnen* bestaan, zegt nog niet dat deze vandaag aan de orde zijn. Evenmin mag je echter je zorgen over schadelijke charismatische bewegingen automatisch doorvertalen naar wat zich voordoet in de gereformeerde kerken. Je moet je daarvan eerst een eerlijk beeld vormen. Waar gaat het al die bevlogen gereformeerden van tegenwoordig om?

Het zou nuttig zijn om dat empirisch te onderzoeken. We moeten eigenlijk niet reageren op onze beeldvorming over de situatie in de kerk, maar op de situatie zoals deze echt is. Voor zo'n onderzoek heb ik op dit moment niet de gelegenheid. Ik baseer mij daarom op de geluiden en signalen die ik opvang van meerdere kerkenraden en voorgangers. En ik sta dus nadrukkelijk open voor een correctie op mijn beeldvorming.

Drie stromen

Naar mijn indruk moeten wij vandaag oppassen voor algemene typering van wat er in de kerken op dit punt aan de hand is. Ik meen dat je rond de huidige charismatische interesse in de gereformeerde kerken minstens drie stromen kunt onderscheiden. Ze lopen wel vaak door elkaar heen, maar toch verdienen ze elk een eigen reactie. De *eerste* stroom is die van mensen die verlangen naar 'geestelijke vernieuwing'. De *tweede* stroom omvat christenen die in de ban raken van dwaalgedachten. De *derde* stroom betreft kerkleden die menen dat de gereformeerde traditie op bepaalde punten verrijkt zou moeten worden met 'charismatische' elementen. Op elk hiervan wil ik wat nadrukkelijker ingaan. Zijn ze elk dienstbaar aan het levende water?

Verlangen naar geestelijke vernieuwing

Veel kerkleden verlangen naar 'geestelijke vernieuwing'. Dat verlangen omvat veel aspecten van het christen zijn. De één verlangt ernaar dat God meer centraal staat in zijn leven en in zijn leven concreter merkbaar wordt. De ander

zoekt vollere overgave aan Christus en zijn genade. Een derde ziet graag meer toewijding aan God en de naaste, bijvoorbeeld in gebed en christelijke levensstijl. Een vierde hoopt op kerkdiensten waar iets van uitgaat, op een gemeente die echt als één lichaam functioneert en missionair bewogen in de wereld staat.

Dit verlangen naar 'geestelijke vernieuwing' bestaat al langere tijd binnen de gereformeerde traditie. Het vindt steeds een nieuwe vorm. Sprekend voor de vrijgemaakte kerken wijs ik op de nadruk op de plaats van de geloofservaring die kerkelijke voorgangers als J. Douma en C. Trimp in de jaren '80 begonnen te leggen. Ook in het blad *Bij de Tijd* herkende je hiervan iets. Maar vooral belangrijk werd de nieuwe aandacht voor de Amerikaanse puriteinen die A. Kamsteeg en anderen in de jaren '90 teweeg brachten. Ik beschouw veel interesse in 'charismatische vernieuwing' vandaag als niets anders dan een volgende vorm van dit al langer bestaande verlangen. Omdat vandaag de publieke aandacht niet op puriteinen maar op 'charismatici' gericht is, hecht dit verlangen zich vandaag aan hen vast. Maar zou er een andere beweging in de belangstelling staan, dan had deze net zo goed het kristallisatiepunt kunnen vormen.

Dit verlangen naar geestelijke vernieuwing verdient naar mijn oordeel een positief onthaal binnen de kerken. Om twee redenen.

De eerste is dat dit verlangen bij de kerk hoort. Want als gereformeerde christenen belijden wij dat wij alles in Christus mochten ontvangen. Zijn volheid is voor ons. Maar tegelijk erkennen wij dat wij deze volheid niet automatisch ook in ons eigen leven zien doorwerken. Integendeel, vergeleken met wat Christus ons geeft, constateren wij in ons eigen leven maar een 'klein begin'. Wie dat echt belijdt, beseft dat hij zijn leven lang opnieuw Christus moet leren ontvangen en zich moet leren toe-eigenen wat hij in Christus mag hebben. Onze eigen belijdenis kent de spanning tussen een *rijke* Christus voor een *arme* zondaar. Wie het meent als hij zijn eigen armoede verwoordt, moet wel een levenslang verlangen kennen naar geestelijke vernieuwing. Wie dat verlangen niet kent en zelfs wantrouwt, doet geen recht aan de bijbel en is op dat punt niet goed gereformeerd.

De tweede reden komt nog wat concreter op ons af. Al sinds de jaren '80 wordt geconstateerd dat de gereformeerde (met name de 'vrijgemaakte' traditie) het gevaar loopt van een zekere schraalheid. De 'theorie' was op orde, maar hoe was de geloofspraktijk? De sterke nadruk op verstand en op structuur, op normativiteit en op wil, op afspraak en op orde kon als keerzijde gemakkelijk een gemis veroorzaken op het vlak van 'innerlijke beleving'. Dit extra tekort binnen onze traditie kan ook aan het verlangen naar geestelijke vernieuwing dat zich telkens weer voordoet, een extra urgentie geven.

Wij komen steeds weer ex-vrijgemaakten tegen die nu lid zijn van een andere gemeente (evangelisch, baptistisch, charismatisch) en die ons vertellen dat zij pas nu werkelijk God en Christus hebben leren kennen. Van de weeromstuit denken zij dat je Christus niet echt kunt leren kennen binnen de vrijgemaakte traditie. Zij koppelen hun overgave aan Christus als vanzelf aan de nieuwe gemeente, met de gewoonten en de leer die daar heersen. Zo ken ik mensen die vernieuwd zicht op de wederkomst en de zogenaamde 'opname' van de gemeente naadloos verbinden aan het leren kennen van Christus. Anderen doen hetzelfde met de afzwering van de kinderdoop. En

weer anderen koppelen hun levende kennis van God aan de vraag of je wel open staat voor charismatische verschijnselen. Het is tragisch en schadelijk als dit gebeurt. En het kan andere kerkleden op het verkeerde been zetten en ook in het vaarwater van niet gereformeerde groeperingen brengen. Maar het is tegelijk wel begrijpelijk als iemand zelf Christus niet had leren kennen binnen de gereformeerde traditie. En het dwingt gereformeerden om hun eigen belijdenis echt serieus te nemen. Niet alleen in theorie maar ook in praktijk. Ieder kerklid die eerst buiten de gereformeerde kerken moest raken om Christus echt te leren kennen, moet ons brengen tot diepgaande beproeving van onszelf. Leren wij elkaar werkelijk geloven in de praktijk? Weten wij wat het is om elkaar voor te gaan in het daadwerkelijk 'omhelzen van Christus' (art 22 NGB) en leven in Christus? Ook gezien de specifieke geschiedenis van de (vrijgemaakte) gereformeerde traditie verdient het verlangen naar geestelijke vernieuwing dat zich steeds weer manifesteert, onze hartelijke instemming. Wie dat tegenwerkt, werkt de Geest tegen.

De dwaling van hoogmoed en ongeduld

De tweede stroom rond de huidige charismatische interesse binnen de gereformeerde traditie draagt een ander karakter. Berichten uit meerdere gemeenten laten zien dat ook vaak sprake is van een beginnende *dwaling*. Daarmee doel ik op een dwaling die binnen de kringen van 'pinksterkerken' en 'charismatische bewegingen' regelmatig voorkomt, namelijk de gedachte dat je twee soorten christenen hebt. De ene gelooft wel in Christus en is wel vrijgesproken en door de Geest op de weg van het nieuwe leven gezet. Maar hij is nog niet 'gedoopt met de Geest' en dat blijkt uit het feit dat hij de kenmerken van een geestesdoop (bijvoorbeeld profetie, tongentaal) niet vertoont. De andere christen heeft die ingrijpende ervaring van een tweede zegen ('second blessing') wel achter de rug en heeft daarmee een nieuw, hoger stadium van christen zijn bereikt.

Ik formuleer hier expres zorgvuldig. Deze dwaling is *vaak* typerend voor 'pinkstergroepen', zeg ik. Want ik weet dat er ook 'pinksterchristenen' zijn die dit anders zien. Ik zeg ook niet dat iedereen die open staat voor bijzondere gaven *dus* deze dwaling importeert. Je kunt die openheid ook kennen terwijl de gedachte aan een speciale ervaring van een geestesdoop die de christenen in twee 'soorten' verdeelt, geen enkele rol speelt.

Maar ik formuleer hier tegelijk ook duidelijk en confronterend. Binnen de gereformeerde kerken dringt deze dwaling momenteel wel binnen, soms in het kielzog van een terecht verlangen naar geestelijke vernieuwing. Zij blijkt meestal uit twee trekken in christenen, die iedereen die wat diepgaander met bepaalde charismatische bewegingen heeft kennismemaakt, zal herkennen.

De eerste trek is een houding van een soort onaangetaste geestelijke en zelfs vrome hooghartigheid. Iemand straalt in houding en woorden uit dat hij of zij 'het' gevonden heeft en jij met veel anderen 'nog niet'. In die houding is zo iemand vaak ook niet meer bereikbaar voor je kritische vragen of tegenargumenten. Ze worden minzaam aangehoord omdat de eigen geestelijke ervaring altijd sterker is en als onaantastbaar buiten alle discussie staat. Al die kritiek onderstreept alleen maar dat de ander 'het' nog mist. Deze houding bestaat al lang in de kerkgeschiedenis. Het is in de kern de houding van de gnostici uit de eerste eeu-

wen van de kerkgeschiedenis. Zij waren 'verlicht' en de rest van de kerk niet.

De tweede trek in deze houding is ongeduld. Vaak zijn deze mensen ongeduldig ten opzichte van de gemeente als geheel en van christenen die nog 'lager' staan. Jij ontving het inzicht en probeert je gemeente enthousiast te maken. Maar je stuit af op traagheid of op vragen. Na een poosje, soms al na heel korte tijd, wend je jezelf teleurgesteld af. Je zoekt het ergens anders, onder mensen met hetzelfde niveau. Je gunt in deze houding de gemeente als geheel weinig tijd om het zich ook eigen te maken. Je kunt het niet verdragen als het geestelijke niveau van de kerk zich maar moeizaam omhoog laat brengen. Dat wordt voor jou een teken dat je daar niet meer moet zijn. Ook dit ongeduld met een kerk van zondaars kwam in de kerkgeschiedenis al vaker voor. Het is typerend voor veel sekten die altijd weer rond de kerk optraden. Je herkent de dwaling van de Donatisten uit de vierde eeuw en van de Dopersen uit de 16e eeuw. Overigens zeg ik er direct bij dat zulke medechristenen vandaag soms ook om een heel andere reden afhaken. Sommigen van hen probeerden wel degelijk met liefde en geduld hun inzichten te delen. Maar zij werden op hun beurt onhandig of zelfs geestelijk hardhandig tegemoet getreden. Hoogmoed en ongeduld komen op meer plaatsen voor ...

Toch is deze tweede stroom in de huidige charismatische interesse op de genoemde punten onbijbels en dus ook ongereformeerd. Zij moet in de kerk vandaag met wijsheid maar ook met kracht worden tegengesproken en mag daarin geen blijvend legitieme ruimte ontvangen. Nu komen de eerste en de tweede stroom vaak in dezelfde mensen of bewegingen tegelijk naar ons toe. Gereformeerde christenen die oprecht verlangen naar

leren wij elkaar werkelijk geloven in de praktijk?

geestelijke vernieuwing raken verzeild in deze charismatische dwaalgedachten. Dat vraagt van medechristenen, ambtsdragers en de kerk dus een heel zorgvuldige reactie. Soms moet je in dezelfde mensen of bewegingen dat verlangen honoreren en hartelijk ondersteunen, maar deze dwaalweg weerspreken. En hoe vaak zou het gebeuren dat het één het ander in de weg zit? Persoonlijk mis ik deze nuance regelmatig, zowel bij hen die vrij kritiekloos alles toejuichen als bij hen die vooral bezorgdheid en waarschuwingssignalen uitzenden. Zou het ook geen prachtige strategie van de duivel kunnen zijn? Is hij misschien bezig om het voor hem gevaarlijke verlangen naar God te bederven met dwaalgedachten en zo de kerk te verdelen in een groep die zich voor geestelijke vernieuwing afsluit en een groep die van de gezonde leer vervreemdt?

Verrijking van het gereformeerde

Er is nog een derde stroom aanwezig in de huidige charismatische interesse binnen de gereformeerde traditie. Je vindt die, naar mijn inschatting, regelmatig bij dominees, theologen en andere gemeenteleden die meer dan gemiddeld bezig zijn met bijbelse bezinning. Zij hebben de intuïtie dat de gereformeerde traditie op bepaalde punten open plekken vertoont en vanuit de bijbel verrijkt zou kunnen worden. Daarbij doelen zij onder meer op enkele verschijnselen die 'charismatisch' heten. Zij zien ruimte

voor een meer geprofileerde plaats van de profetie in de kerk. Zij denken dat er vormen van lofprijzing bestaan, die wij vergeten zijn, zoals de zogenaamde tongentaal. Zij vinden dat het werk van de Geest in allerlei omstandigheden nadrukkelijker aandacht kan krijgen, bijvoorbeeld door meer het symbool van handoplegging of ziekenzalving toe te passen. En zij menen dat de kerk meer oog moet hebben voor het feit dat sommige mensen in de greep van een demon kunnen zijn en dat de kerk de volmacht ontving om deze met gezag uit iemands leven weg te sturen.

De aanleiding voor de bezinning op deze punten ligt vaak in de opkomst van charismatische bewegingen. Sinds Calvijn waren wij als gereformeerden gewend om deze verschijnselen vooral te verbinden met de tijd van de apostelen. Nu lijken zij ineens toch voor te komen. Dat brengt natuurlijk tot hernieuwde bezinning op de bijbel. Maar al ligt de *aanleiding* daar, de *basis* voor bijstellingen in visie ligt meestal in die bezinning op de bijbel zelf. Iedereen weet hoe moeilijk het is om het verschijnsel van de nieuwtestamentische profetie goed in beeld te krijgen. Op exegetische en bijbels theologische gronden kan ook een gereformeerde verdedigen dat profetie nog steeds voorkomt. Iets vergelijkbaars is aan de orde rond tongentaal en ziekenzalving.

Bovendien realiseren wij ons vandaag meer dan vroeger dat er ook vóór de tijd van de Reformatoren een eeuwenlange kerkgeschiedenis geweest is. De Reformatie rekende af met allerlei uitwassen in de Roomse traditie van destijds. Maar soms werd bij die afrekening wel eens wat teveel weggestrept. Misschien ook op dit punt? In ieder geval kunnen we er niet omheen dat niet alleen in de tijd van de apostelen maar ook in de eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis verschillende van deze 'charismatische' verschijnselen in de kerk nog voorkwamen. Dat levert minstens een probleem op voor de gereformeerde visie dat zij beperkt waren tot de tijd van de apostelen. Ook ontmoeten wij vandaag in onze eigen gereformeerde kerken bekeerde moslims, die getuigen hoe God hen tot Christus riep via dromen en visioenen. En hebben gereformeerden niet altijd gezegd dat God die bijzondere gaven eventueel wel zou kunnen geven in een zendingssituatie? Welnu, vandaag beseffen wij ineens dat wij niet meer in het 'christelijke Europa' leven maar dat Europa zondingsgebied is en bevolkt wordt door moderne en postmoderne westerse demonen en door niet-westerse goden. Zou het verdwijnen van bepaalde gaven ook kunnen samenhangen met het vergeten van die missionaire spits van het kerk zijn? Maar dan zou er vandaag ineens nieuwe openheid voor moeten zijn.

Levende traditie

Zo komt het vandaag in deze derde stroom tot pleidooien om zulke zaken een royalere plaats te geven. Die pleidooien komen van christenen die de centrale gereformeerde overtuigingen hartelijk delen en geen geestelijke verwantschap kennen met de gnostische en doperse elementen binnen sommige charismatische spiritualiteit. Met zulke pleidooien moet je natuurlijk niet naïef zijn. Besef goed dat die twee andere bewegingen zich ook voordoen. 'Leuke charismatische extra's' nastreven zonder het verlangen naar geestelijke vernieuwing is zinloze 'Spielelei'. En pleiten voor tongentaal, profetie en het uitdrijven van demonen in de kerk zonder oog voor de opdragende

dwaling die gedeeltelijk hetzelfde zegt, is naïef en speelt de duivel in de kaart.

Maar omgekeerd moeten wij niet uit angst deze oprechte en legitieme discussie binnen een bijbels en gereformeerd kader maar smoren. Al zo vaak in de kerkgeschiedenis hielp een dwaling de kerk meer recht doen aan een element uit de bijbel dat ze vergeten was. Trouwens, op één punt hebben wij als gereformeerden allemaal al lang onze winst gedaan met wat oorspronkelijk toch vooral een 'charismatisch' accent was. Want het is de charismatische beweging die in de 20e eeuw de zogenaamde gavenleer onder de aandacht heeft gebracht. En vrijwel alle gevestigde kerken hebben dat inzicht overgenomen, omdat het ook recht doet aan het spreken van de bijbel. Ook als je geen nadruk legt op 'bijzondere' gaven, zeg je toch met Paulus dat elke christen zijn 'gave' heeft. Heel wat gereformeerde kerken zijn bezig om de gaven in de gemeente te coördineren en in te schakelen. In de gereformeerde traditie lag de nadruk vaak meer op de ambten. Zonder dat je deze hoeft te relativiseren, vormt die nieuwe nadruk op gaven een bijbelse verrijking van die gereformeerde traditie. Die verrijking kan niet begrepen worden zonder de charismatische bewegingen in de 20e eeuw.

De gereformeerde traditie is een levende traditie. Juist omdat zij zich oriënteert op het levende Woord van God, mag zij zichzelf nooit verabsoluteren en durft zij eventuele leemten bij zichzelf te overwegen en zich te laten verbeteren door alles wat bijbels is.

Open vragen

Bovendien kent de gereformeerde traditie ook haar open vragen. Zo discussiëren wij vandaag veel over hermeneutiek. Ik ben ervan overtuigd dat nieuwe bezinning op 'profetie' en in dat verband op de verhouding tussen de Geest, het Woord en de Bijbel van groot belang kan zijn om in dat debat over hermeneutiek een bijbels spoor te blijven gaan.

Ook zijn wij gewend te zeggen dat de Geest van zichzelf afwijst en aan Christus verbindt. Het werk van de Geest draait om Christus. Dat zegt de Bijbel inderdaad. Maar de Bijbel kent daarnaast ook een andere spreekrichting. Via Christus kan de beloofde Geest van God komen. Als wij niet in zonde waren gevallen, was het niet op dezelfde manier onze bestemming geweest om één te zijn met een mensgeworden Christus. Maar voor de vervulling met Gods Geest waren wij al in het paradijs bedoeld. De eenheid met Christus werd door de zondeval het middel om die Geestelijke realiteit alsnog te kunnen ontvangen. Deze tweede beweging in de bijbel is in de gereformeerde bezinning onvoldoende uitgewerkt. Zij zou wel eens kunnen leiden tot een sterker besef dat je levenslang de doop of vervulling met de Geest nodig hebt.

Drs. A.L.Th. de Bruijne is docent ethiek aan de Theologische Universiteit te Kampen

Zie voor verdergaande bezinning op de verhouding tussen Christus en de Geest de bijdragen van Dr. A.N. Hendriks in de Reformatie d.d. 15 en 22 april j.l.

De kracht van zijn opstanding ervaren

Fil. 3:10a, Ik wil Christus kennen en de kracht van zijn opstanding ervaren

HC. antw. 45b wij worden door zijn kracht nu al opgewekt tot een nieuw leven

HC. antw. 86 om zelf uit de vruchten zeker te zijn van ons geloof

R.J. Vreugdenhil ■

We hebben Pasen gevierd.
We zongen in de kerk over het feit van
de opstanding.
De Heer is waarlijk opgestaan, Halleluja!
Het is echt waar, het is een feit.
Hij kwam uit het graf.
Hij is de levende Heer.

Dat feit van Pasen wil ik graag geloven.
Ik stel me voor hoe het was op die paasmorgen.
Hoe Maria hem zag en z'n voeten pakte. Hoe
Petrus schrok en toch ook blij werd. Hoe het lang-
zaam doordrong bij die mannen en vrouwen:
Hij leeft echt!
Ik realiseer me: Hij leeft ook nu. De levende Heer
van toen is nu mijn Heer in de hemel.
Hij gaat net zo echt met mij mee als destijds met
Kleopas.
Ik geloof het feit van Pasen.

En toch kriebelt er soms iets van twijfel.
Geloof ik echt wat er toen gebeurd is?
Zijn het echt feiten of zijn het mooie verhalen?
Heer, ik geloof, kom mijn ongeloof te hulp!

We hebben Pasen gevierd.
We zongen in de kerk over de hoop op
de opstanding.
Als een mens die sterfelijk is, zal ik tot stofs
wederkeren. Maar door zijn verrijzenis, sta ik op
naar het woord des Heren.
Er is hoop voor wie al overleden zijn.
Er is hoop voor als ik straks zal sterven.

Met die hoop van Pasen wil ik graag leven.
Ik denk me in hoe het zal zijn. Graven die open-
gaan. Mijn moeder weer zien. Broeders en zusters
met sterke, nieuwe lichamen, terwijl ik ze niet
anders gekend heb dan ziek, oud, uitgeteerd.
Ik houd mezelf steeds voor: het echte leven komt
nog. Als ik nu tegenslag hebt of iets in moet leve-
ren, bedenk ik dat dat straks allemaal goedge-
maakt wordt.
Ik leef in de hoop van Pasen.

En toch kriebelt er soms iets van twijfel.
Zijn we echt op weg naar een leven in heerlijkheid?
Komt echt een keer die grote dag van
de opstanding, of is dat een idee waardoor we het
leven hier wat dragelijker maken?
Heer, ik geloof, kom mijn ongeloof te hulp!

We hebben Pasen gevierd.
Ik lees in de Bijbel over de kracht van
de opstanding.
De kracht waarmee God werkte toen hij Jezus
Christus levend maakte. Kracht die alles doorbrak
wat ik voor onmogelijk zou houden.
Kracht waarmee God ook in mensen werkt.
Kracht van wedergeboorte, vernieuwing. Verande-
ring van gedachten en daden. Inzet en zelfopoffe-
ring.

Die kracht van Pasen kan ik zien.
Ik lees over de verandering bij Paulus: van kerkver-
volger tot evangelie-verkondiger. Ik zie die kracht
in de uitbreiding van het evangelie in de eerste eeu-
wen, dwars door tegenstand heen. Ik werd geraakt
door het levensverhaal van een junk die door God
uit de goot werd gehaald. Ik geniet ervan als ik zie
hoe jongeren sterk zijn in hun overtuiging. Ik hoor
mensen vertellen over wat God gedaan heeft in
hun leven.

Ik ervaar die kracht in mijn eigen leven. God helpt
me om te kunnen wat ik niet kan. Hij houdt me
vast als ik uit wil glijden. Hij geeft kracht, soms let-
terlijk fysieke kracht, om door te gaan als het in
zijn dienst nodig is.

De twijfel zal altijd wel blijven kriebelen.
Maar de feiten spreken, en die geven hoop.
De kracht van de opstanding werkt.
Er zijn bewijzen genoeg.
Heer, ik geloof; dank u wel dat u mijn ongeloof te
hulp komt.
Geef me open ogen, geef me de goede antenne, om
steeds weer uw opstandingskracht te zien en te
ervaren.

Ds. Rob Vreugdenhil is predikant van de Gereformeerde
Kerk te Lelystad

‘Uw wil geschiede’

wandelen met God

Wat denk jij, als je dit gebed uit het Onze Vader hoort?
 Misschien roept het allerlei nare herinneringen bij je op?
 Een familielid of een bekende die op een tragische manier aan zijn einde kwam, en mensen om je heen die dan zeiden: ‘dat is Gods wil’.
 Of bij jou misschien gevoelens van beklemming: als Gods wil wet is, waar blijf ik zelf dan nog?
 Ik wil in de ruimte die ik heb, en die is beperkt, proberen duidelijk te maken wat je hier precies bidt en hoe dit gebed van Jezus je leven verrijkt. Ik heb hierbij veel gehad aan inzichten van Tim Keller, predikant van de Redeemer Presbyterian Church in New York.

M.A. van Leeuwen ■

Het buigen van jouw wil

Om te beginnen: wat bid je hier nou precies?
 Letterlijk bid je: *laat uw wil maar gebeuren*.
 En daarmee zeg je twee dingen tegen God:
 1) laat mij doen wat u wilt én
 2) laat mij aanvaarden wat u met mij doet.
 Dat is veel meer dan: Here, geef mij de kracht om uw regels te volgen. Om u te gehoorzamen.
 Het is veel radicaler.
 Je bidt hier om totale onderwerping van jouw wil aan die van God.
 Niet wat jij belangrijk vindt, maar wat God belangrijk vindt, staat voorop in je leven.
 Je geeft het stuur volledig uit handen.

Vanwege die totale overgave komt het gebed ‘uw wil geschiede’ ook vóór het gebed om je dagelijks brood, wat hier vlak na komt.
 Aan die volgorde zie je nl. wat het doel is van het gebed.

Het doel van bidden is, dat wij onze wil buigen naar Gods wil, en niet dat wij Gods wil buigen naar die van *ons*.

Voordat we ook maar iets vragen aan God, moeten we onze wil hebben gelegd in het vuur van Gods wil. Zodat onze wil, net als een stuk metaal, smelt en buigzaam wordt.

M.a.w: als Jezus ons leert bidden in het Onze Vader, dan zegt hij:

Dit heb je het *eerst* nodig: dat je je hart, je wil in het vuur legt van Gods wil. En wat God met jou wil, is dit: je vormen tot een rijp en evenwichtig persoon, iemand met diepgang. Iemand die lijkt op Gods eigen zoon (Rom. 8:29 en 2 Kor. 3:18)!

De omgekeerde wereld

Je zegt hier misschien ja en amen op.
 Maar besef wel: dit is de meest radicale, de meest schokkende boodschap, die je als modern mens kunt horen.

Vandaag zeggen we: een mens heeft recht op een goed leven, op een beetje geluk. En het liefst ook nog een beetje controle erover.

Dit gebed gaat daar dwars tegenin.

Hier bid je: Here God, ik zoek als eerste *U*, en *U* mag doen met mij wat *U wilt*.

At your service!

En dat *is* geen makkelijk gebed! Niet mijn wil, maar Gods wil geschiede.

Jezus leert het je bidden...

Waarom? Omdat het de kern is van de bijbelse boodschap.

Midden in het Onze Vader staan we voor het radicaal andere karakter van het evangelie. De totaal omgekeerde wereld van het Koninkrijk van God.

In dit rijk werkt het precies andersom: niet de sterken redden het, maar de zwakken.

Niet de koppige types, die strak volhouden, maar de buigzame mens die luisteren wil.

Niet de winnaar-types, maar zij die zich laten gezeggen.

Dat worden gelukkige mensen, zegt Jezus in Matteüs 5, de Bergrede.

Mensen die honger en dorst hebben *naar God* i.p.v. naar zichzelf.

De juiste volgorde

Weet je wat dat betekent?

Dat je de zegen van God over je leven krijgt, dat je geluk vindt, als je God voorop zet in je gebed.

Jezus zegt niet in de Bergrede: gelukkig zijn zij die vragen om de zegen van God. Die bidden: 'Here, geef mij alstublieft de dingen ik nodig heb in mijn leven.'

Nee, als je geluk zoekt, als je jezelf wilt vinden: doe dan wat God wil.

Geef je aan Hem over. Aan zijn woorden (de Bijbel), zijn leiding van jouw leven.

Probeer het niet andersom.

Bid niet: geef mij alstublieft dit en dit en dat, en *dan* zal ik ook over de brug komen.

Dan zal ik ook aan U iets geven: mijn gehoorzaamheid, mijn verlangens, mijn wil.

Als je eerst Gods zegen zoekt, als je eerst vraagt om voorspoed, om geluk, en dan pas gaat doen wat God van jou vraagt. Als je je dan pas aan Hem overgeeft, dan bid je in de verkeerde volgorde. Je vraagt je af waar God nou is in je leven. Want je merkt niks van Hem. Je krijgt niks. Jezus leert mij in het Onze Vader, hoe dat komt.

Dat heeft te maken met de juiste volgorde.

Eerst moet ik leren bidden, 'uw wil geschiede', en dan pas: 'geef mij'.

Zoek liever eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid, dan zullen al die andere dingen (= alles wat je nodig hebt in je leven, voor lichaam én ziel) je erbij gegeven worden; zegt Jezus, in Matteus 6:33.

Waarom wil God het zo?

Omdat Hij iets moois van mij wil maken (zie opnieuw Rom. 8 en 2 Kor. 3).

Als je een koud stuk metaal probeert te buigen dan breekt het, of jij raakt zelf geblesseerd. Als je het eerst in vuur legt, dan kun je het buigen. Zo is het ook met mijn leven.

Pas als ik mezelf in het vuur leg van Gods wil, als ik eerst bid 'uw wil geschiede', pas dan kan ik uitgroeien tot die wijze, rijpe en evenwichtige persoon, die God in gedachten heeft.

De kracht voor dit gebed

Maar waarom *kan* ik dit ook bidden?

Kijk naar het begin van het Onze vader. Hoe begint Jezus dit gebed?

Niet met 'uw wil geschiede', maar met *Onze Vader*. Besef dat steeds.

God is eerst je bewogen en volmaakte Vader, die in alles voor je wil zorgen, en die dat ook doet! Daarom kan *Hij* tegen jou zeggen: mijn wil geschiede.

Jezus leert mij hier eerst God te zoeken, eerst me af te vragen wat God wil.

Waarom? Omdat zo de zegen van God mijn leven binnenkomt. Zijn nabijheid, zijn leiding, zijn kracht, zijn overvloed.

Hoe ben ik daar zeker van? Door Jezus Christus.

Want hij gehoorzaamde Gods wil totaal. Hij ging er aan onderdoor aan het Kruis. Dat was de prijs voor Gods nabijheid in je leven.

Jezus heeft die prijs betaald.

En nu heeft God zichzelf verplicht om iedereen te helpen die een beroep doet op dat werk van Jezus aan het kruis.

Neem de proef op de som. Geef jezelf over aan God.

Zeg tegen Hem: 'Here, U bent alles wat ik nodig heb.'

Laat mij doen wat U wilt, én laat mij aanvaarden wat U met mij doet.'

Je kunt het bidden als je God kent in Jezus Christus.

Probeer het maar, en zie hoe dit gebed je leven verrijkt.

Ds. M.A. van Leeuwen is predikant van de Gereformeerde Kerk te Rotterdam-Oost

lied van de week

**I.v.m. de meivakantie
is er deze keer
geen lied van de week.**

Vrienden voor de Vereniging

Een brief aan Dirk Vollenhoven over Klaas Schilder

Hoewel van huis uit geen historicus houd ik ervan om de dogmatiek en haar vragen vanuit de geschiedenis te onderzoeken. De biografie van grote denkers biedt een mooie invalshoek om hun werk te leren begrijpen. Eén van de bouwstenen van een levensbeschrijving is de correspondentie van en aan zo'n denker. Als persoonlijke archieven goed bewaard zijn, vormen die een bron voor latere onderzoekers. Opnieuw wil ik zo'n brief uit het archief van D.H. Th. Vollenhoven presenteren. Nu één aan Vollenhoven, en wel over Klaas Schilder.

E.A. de Boer ■

Onder vuur

Onder de titel 'Vrienden hervinden elkaar' schreef ik een kleine studie over het laatste contact tussen de Kamper dogmaticus K. Schilder en de Amsterdamse wijsgeer D.H.Th. Vollenhoven (najaar 1951). Nu ga ik terug in de geschiedenis van hun vriendschap naar het jaar 1935, toen de laatste in eigen gelederen onder vuur lag, terwijl de eerste persoonlijk nog niet in het centrum van de kritiek stond.

In datzelfde jaar waren de eerste twee delen verschenen van de trilogie van H. Dooyeweerd met de titel *Wijsbegeerte der wetsidee*. Het werk bouwde uit wat de zwagers Dooyeweerd en Vollenhoven samen uitgedacht hadden Om iets van het historisch belang ervan te proeven het volgende.

Het is in de geschiedenis uniek dat de Gereformeerde Kerken twee mannen voortbrachten die zo eensgezind een complete wijsbegeerte uitdachten en uitbouwden. En ook nog gedacht vanuit de gereformeerde religie of, zoals men het toen zei, de beginselen. Een filosofie dus die bouwstenen aandroeg voor het verband tussen alle wetenschappen en voor de verschillende vakwetenschappen. Een totaalzicht op Gods schepping voor het wetenschappelijk bedrijf. Met de bedoeling het calvinisme, zoals Abraham Kuyper het verwoord had, aan invloed te laten winnen. Na de verschijning van het standaardwerk *Wijsbegeerte der wetsidee* vond men dat de tijd gekomen was dat calvinistische wetenschappers de handen ineen sloegen. Tijd voor een vereniging. Ook om theologen aan te trekken en samen de grondvragen van het calvinisme uit te werken.

Vakvereniging

Op 14 december 1935 was op initiatief van Vollenhoven de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte opgericht (VCW). Voor dit werkverband was het belangrijk dat wetenschappers die eensgezind met de doelstelling waren, zich zouden aansluiten. In dat kader bracht de jonge classicus dr. K.J. Popma (1903-1986), secretaris van de Vereniging, een bezoek aan K. Schilder, gepromoveerd in de wijsbegeerte en sinds twee jaar hoogleraar aan de Theologische hogeschool te Kampen. In een brief van 30 december 1935 doet Popma uitvoerig verslag van het gesprek dat hij met Schilder voerde.¹⁾ Het gespreksverslag begint als volgt.

'Vanmiddag heb ik een onderhoud gehad met prof. Schilder. Het was fijn, niet alleen omdat hij zeer voorkomend en vriendelijk was, maar ook omdat hij zoo van harte afkeerig is van alle synthese, en daarom het werk van de VCW met ongeveinsde blijdschap begroet.

Prof. Schilder kan nog geen lid worden. Voor een deel zit het hem vast op art. 3.²⁾ Hij vindt het jammer dat het woord 'wijsbegeerte der wetsidee' erin gekomen is en had liever enkele termen ontleend aan Calvin erin gezien, daar Vollenhoven zelf eens gezegd heeft dat bij Calvin 'Ansätze' tot een Schriftuurlijke wijsbegeerte te vinden zijn. Later gaf hij toe dat deze termen van Calvin zeker niet voldoende zijn, omdat ze interpretatie behoeven. Het woord 'wetsidee' behoeft ook interpretatie, en dat vond hij een bezwaar: een statuut moet geen interpretatie behoeven. Toch gaf hij toe dat

dit t.a.v. een vereniging voor wijsbegeerte, die haar grondslag stelt, praktisch niet mogelijk is.

Wie deze statuten leest, zei hij, krijgt bepaald den indruk hier te doen te hebben met een Vollenhoven-Dooyeweerd-Gesellschaft, al gaf hij graag toe dat dit de bedoeling niet is geweest. [...]³⁾

De belangrijke term 'wetsidee' in deze filosofie wil zeggen: de schepping is onderworpen aan Gods wet en elk terrein aan een eigen wet. In de schepping onderscheidten zij 'wetskringen', zoals het veld van de getallen, van taal, van het biologische, enz. De wetten voor het getal zijn anders dan de wetten voor de taal. De filosofie van Dooyeweerd droeg de naam van het denksysteem 'van de wetsidee'.

Een belangrijk kritisch woord is 'synthese'. Daarmee wordt bedoeld dat uit de niet-christelijke filosofieën geleend wordt om een christelijke te bouwen. Als van Schilder gezegd wordt dat hij 'zo van harte afkerig is van alle synthese', is dat een compliment: hij wil de filosofie en de wijsgerige grondvragen van de theologie zuiver houden.

Voorzichtige bezwaren

Popma vervolgt zijn weergave van Schilders woorden:

'En ik zelf heb er niet het minste bezwaar tegen een Vollenhoviaan te heeten en te zijn, maar dan moet ik eerst de boeken van Prof. Vollenhoven en Dooyeweerd nog eens gezet⁴⁾ doorlezen;⁵⁾ die boeken zijn het waard dat er eenige groote artikelen aan gewijd worden in *De Reformatie*. Ik wil ze niet aankondigen met de betuiging dat er flink gewerkt wordt en dat ik hier en daar eenige bedenkingen heb. Voor zulk een bespreking zijn deze werken van veel te groot gewicht. Het zou me zeer verblijden als na deze gezette bestudeering bleek dat ik mee kon doen, want het wordt hoog tijd dat er front gemaakt wordt tegen de synthese.⁶⁾

Maar het is niet onmogelijk dat ik tegen deze werken theologische bezwaren heb. De uitspraak dat de wet is de grens tussen Schepper en schepsel b.v. vind ik niet gelukkig geformuleerd. Er zijn vele en belangrijke punten waarin ik het met Vollenhoven en Dooyeweerd van harte eens ben, b.v. hun radicaal afwijzen van alle synthese en ook hun standpunt inzake de gemeene gratie. Die gemeene gratie, ging hij verder, is niet meer te redden en dat wordt door de oude voorstanders ervan tegenwoordig ook niet meer geprobeerd. Men laat de aanval van Dooyeweerd en Vollenhoven erop eenvoudig onbeantwoord.

Belijdenis en kritiek

Schilder spreekt verder over punten van (filosofische) kritiek die niet vooronderstellingen in

de theologie, maar de belijdenis zelf betreffen. Mochten er dingen zijn die in de belijdenis onjuist geformuleerd zijn, dan acht ik het niet geoorloofd daaromtrent iets te publiceren, alvorens zich tot de kerken te hebben gewend. Want de belijdenis is een communis opinio, naar binnen en naar buiten. Juist daarom moet elk lid der gereformeerde kerken, wanneer hij er iets in vindt dat niet strookt met de Schrift, zich tot de kerken wenden. Zulk een mededeeling is te allen tijde welkom, want het is het belang der kerken dat de belijdenis zuiver is. Wel is de weg naar de kerken steeds een langzame en omslachtige en onaangename weg, en ook een ijdele, misschien. Maar men is ertoe verplicht, onverschillig of men schoenmaker of hoogleeraar is, en onverschillig of men nu hoog leeraar is in Utrecht, zooals Noordzij,⁷⁾ of in Amsterdam, zooals Vollenhoven en Dooyeweerd, of in Kampen, zooals ik zelf.⁸⁾ Men zegt wel eens dat de hoogleeraren aan de VU meer vrijheid hebben dan die te Kampen, maar dat is onzin, want de hoogleeraren aan de VU hebben ook eenmaal belijdenis des geloofs afgelegd, en op het oogenblik dat ze toen 'ja' gezegd hebben, hebben ze verklaard niets te zullen leeren dat in strijd is met deze belijdenis. De hoogleeraren aan de school der kerken hebben alleen een keer vaker dezelfde belijdenis afgelegd.

Maar ze zijn niet sterker gebonden. Op dit punt kwam Schilder nog terug, blijkens de laatste alinea van het gespreksverslag. En wel op het punt van de verhouding tussen ziel en lichaam in de mens.

Wel of geen lid?

Het gespreksverslag gaat verder:

Ds. Veenhof⁹⁾ heeft me verleden week gevraagd donateur te worden, maar dat heeft dit bezwaar dat dat een semi-publieke daad is en als zoodanig ook zal worden aangemerkt. In dat geval zou ik er publiek bij moeten verklaren alles wat ik nu aan het vertellen ben, en dan gaat men weer zeggen: hij is weer aan het vechten. Ik ben heel blij dat u me dit bezoek brengt, want de uitnoodiging alleen met ja of neen beantwoorden wil ik niet. Daar is de zaak te gewichtig voor. En als ik alles wat ik nu zeg in een brief ging schrijven, dan was er veel kans dat ik den indruk zou wekken afwijzend tegenover het streven van prof. Vollenhoven te staan of kritiek op zijn uiteenzettingen te willen geven, en ik wil noch het een, noch het ander.

Ik sta zeer sympathiek tegenover Vollenhoven en Dooyeweerd en heb dat steeds gedaan; ik acht hen beiden zeer hoog. Ik ben van meening dat zij beiden de eenigen zijn die de idee van de VU werkelijk consequent vertegenwoordigen; ik weet dat er ook zijn die er maar wat van maken. Er zijn

er ook aan de VU die niet hoog genoeg staan om een serieuzen strijd te voeren en daarom anderen van ketterjagerij beschuldigen, maar ik acht Vollenhoven en Dooyeweerd in staat om op de goede manier te strijden - daar staan ze hoog genoeg voor. Het is zoowel voor de VCW als voor mij beter dat ik rustig wacht tot ik heelemaal zeker ben van mijn instemming. Dat ik voor het lidmaatschap uitgenodigd ben, stel ik bijzonder op prijs, want ik zie daar een erkenning in van het inderdaad bestaande feit dat ik zeer dicht bij dit streven sta en er van harte mee sympathiseer. Ik hoop of in de Paaschvacantie of in de groote vakantie - eigenlijk was het mijn bedoeling dit nu in de Kerstvacantie te doen, maar er is zooveel te doen dat ik nu al zie er niet aan toe te zullen komen - er dan een paar breede artikelen erover te schrijven in *De Reformatie*.¹⁰⁾

In deze passage wordt duidelijk dat aan de Vrije Universiteit een strijd woedde van personen aan de theologische faculteit tegen Vollenhoven. Hij volgde A. Janse op die leerde dat de Bijbel met de mens als 'levende ziel' de hele persoon bedoelde. De tweedeling lichaam-ziel mag niet als scheiding opgevat worden (dualisme).

Voorzichtigheid

Ook onder theologen was grote belangstelling voor de nieuwe Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte. De filosofische grondvragen brachten samenwerking én scheiding van geesten. De laatste passage uit het verslag luidt:

Ik heb in *De Reformatie* steeds op de meest prettige wijze samengewerkt met de medewerkers die volbloed aanhangers van de 'wetsidee' zijn, b.v. ds. Veenhof, die een groot vereerder van Vollenhoven is.¹¹⁾ Maar we hebben afgesproken dat ze niet zouden schrijven over die punten waarvan ik niet volkomen zeker weet of er niet theologische bezwaren tegen kunnen worden aangevoerd. Met Waterink heb ik afgedaan; het is jammer, maar het is niet anders en het kan ook niet anders. In het conflict tusschen Vollenhoven en Waterink sta ik en stond ik steeds volkomen aan de zijde van Vollenhoven. Van Waterinks psychologie moet ik ook niets hebben. De vraag is meer-malen bij me opgekomen of de onderstellingen, die zitten achter de belijdenis 'dat de zielen van stonde aan tot Christus, haren Hoofd, worden opgenomen' wel juist zijn;¹²⁾ en het kan heel goed zijn dat Vollenhoven en Dooyeweerd in dit opzicht beschouwingen hebben die met de werkelijkheid strooken. Maar ik weet nog niet precies hoe zij hierover denken, en zoo zijn er meer dingen, b.v. hun beschouwing inzake den dood en de pistis.¹³⁾

Tot zover de brief van Popma aan Vollenhoven, bedoeld als verslag van het gesprek dat hij met Schilder voerde.¹⁴⁾

De vraag moet gesteld worden hoe betrouwbaar dit gespreksverslag is. Mijns inziens kan het als betrouwbaar aanvaard worden, mits men bedenkt dat de woordkeus hier en daar ook die van Popma kan zijn. De brief heeft in ieder geval geen sporen van misverstand bij Vollenhoven in de verdere correspondentie nagelaten. Bovendien zijn parallelle passages in andere brieven aan te wijzen. We noteren 1. Schilders aarzeling bij de term wetsidee (de wet als grens tussen God en mens), 2. het punt van de algemene genade, 3. van binding aan de belijdenis en 4. van de (onsterfelijkheid van de) ziel.

Toch lid

In 1939 zou Schilder alsnog lid worden van de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte. In de kerkelijke strijd stonden hij en Vollenhoven schouder aan schouder. In dat jaar heeft de Kamper dogmaticus een week bij Vollenhoven in Amsterdam gelogeed, toen zij samen aan hun minderheidsrapporten voor de generale synode van dat jaar werkten. Verschillen van inzicht in de filosofische grondvragen stonden in dit tijdperk op de achtergrond. Die zouden pas na de scheiding van wegen in de Vrijmaking de boventoon gaan voeren in het debat over gereformeerde theologie en calvinistische filosofie.

In het postmodern klimaat zijn de grote denksystemen voorbij. Ook de naam calvinisme hoor je nauwelijks meer. De greep naar een totaalvisie op de werkelijkheid mag te groot zijn, het doet een appèl op ons: denk niet te klein van wat God ons in het gereformeerd belijden geschonken en opgedragen heeft. Dat is: denken én nadenken.

Dr. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist

Noten:

- 1 Archief Vollenhoven, HDC Amsterdam. De spelling werd gehandhaafd, de interpunctie aangepast en indeling in alinea's ter verheldering in het gespreksverslag aangebracht.
- 2 Artikel 3 van de Statuten luidt: 'De vereniging stelt zich ten doel het bestudeeren, propageeren en vruchtbaar maken van de systematiek en de geschiedenis der wijsbegeerte in de richting van de wijsbegeerte der wetsidee' (Verburg, 1989, 194).
- 3 Genoemde stelling werkte Schilder volgens het briefverslag uit in een typering van de Zuid-Afrikaanse filosoof H.G. Stoker, redactielid van het eveneens opgerichte wetenschappelijk tijdschrift van de Vereniging (*Philosophia Reformata*), als een Vollenhoviaan. Hij geeft een subtiële verwijzing naar het Kant-Gesellschaft in Duitsland, een vereniging van filosofen die bijeen kwamen om op basis van de wijsbegeerte van Immanuel Kant te werken. Typisch Schilder dat hij niet aan binding aan personen wilde meewerken.
- 4 Gezet: regelmatig, ernstig.
- 5 Volgens de reconstructie van W. van der Schee bezat

Schilder de inaugurele rede van Dooyeweerd, *De betekenis van de wetsidee voor rechtswetenschap en rechtsphilosophie* (1926) en diens *De strijd om het vraagstuk der christelijke vakorganisatie* (1936) en van Vollenhoven diens inaugurele *Logos en ratio. Beider verhouding in de geschiedenis der Westersche kentheorie* (1926), *Het Calvinisme en de Reformatie van de wijsbegeerte* (1933) en *Hoofddlijnen der Logica* (1948). Of Schilder *De wijsbegeerte der wetsidee* ook bezat is niet bekend, hoewel hij wel citaten uit dit werk aanhaalt (www.neocalvinisme.nl).

- 6 Vgl. Vollenhovens brief aan Schilder, d.d. 24-9-1935: 'Niet dat ik het nu noodig acht speciaal over 'de ziel' te gaan schrijven: ook hier geloof ik dat men met positief werken verder komt dan met debatteeren tegen wie niet kunnen of willen begrijpen. Deze punten komen immers telkens naar voren omdat dáár volgens de mannen der synthese in onzen kring de kern zit' (de Vries, 1992, 20). Hij doelt vooral op J. Waterinks verdediging van de substantialiteit van de ziel tegenover Vollenhoven die tegen Waterinks boek *Oorsprong en wezen van de ziel* (2e druk, 1932) geoponeerd had.
- 7 Arie Noordzij (1871-1944) was eerst lector aan de Theologische School te Kampen en was in 1912 benoemd tot hoogleraar voor de oudtestamentische vakken aan de Rijksuniversiteit Utrecht (BLGNP III, 282-284).
- 8 Vrijwel gelijklopende passage in Schilders brief aan Vollenhoven, d.d. 26 september 1935 (De Vries, 1992, 24, r. 15-23).
- 9 Cornelis (Kees) Veenhof (1902-1983) was een jongere vriend en bewonderaar van K. Schilder met wie hij sinds zijn studententijd in Kampen correspondeerde. In 1930 was onder zijn voorzitterschap de Calvinistische Studenten Beweging opgericht, waar hij de wijsbegeerte van Dooyeweerd en Vollenhoven propa-

geerde. In 1935 stond hij in zijn eerste gemeente Harkstede (1933-1936) (BLGNP V, 521-523).

- 10 Schilder lijkt niet tot het schrijven van overzichtsartikelen gekomen te zijn.
- 11 D.H.Th. Vollenhoven was medewerker van 1920 tot 1940, C. Veenhof van 1935 tot 1940 (Harinck, 1993, 442).
- 12 Heidelbergse Catechismus, Zondag 22, v/a 57. Vgl. wat Schilder later in de *Heidelbergsche Catechismus* overnam uit het rapport dat hij samen met Vollenhoven bij de synode te Sneek 1939 had ingediend (dl. III, 69-79).
- 13 Over de pistis (het geloof) of pistische functie, de hoogste wetkring, schreef Schilder later verschillende passages in de *Heidelbergsche Catechismus* II, 410-456. Het is mij niet bekend wat met 'hun beschouwing inzake de dood' bedoeld is.
- 14 Aan het slot van de brief schrijft Popma nog een alinea over artikel 3: 'Ik geloof dat dit verslag, kort na het onderhoud gemaakt, wel volledig is. Zelf heb ik ook nog wel iets in het midden gebracht, b.v. wat zijn opvatting van art. 3 betreft. Ik zei dat het me zou spijten als hij den indruk behield hier met een 'Gesellschaft' te doen te hebben, waarop hij antwoordde dat ook de Kant-Ges[ellschaft] wel kritiek op Kant leverde, maar daarin toch zichzelf gelijk bleef dat alle leden Kant bleven beschouwen als het groote keerpunt in de geschiedenis van de wijsbegeerte. En iets dergelijks heeft ook de VCW, in zoover als de opvatting van Vollenhoven en Dooyeweerd inzake de Schrift hier als het belangrijkste gezien wordt; en daartegen is geen bezwaar, maar dan moet ik toch eerst eens goed nagaan of ik me met die beschouwingen op alle punten in groote lijnen kan vereenigen. Ik heb hem er dus niet van kunnen overtuigen, dat zijn opvatting van art. 3 eenige correctie nodig had. Met de meeste hoogachting, gaarne uw leerling, K.J. Popma'.

Nieuwleusen - beroepen: K. van Hoek te Brouwerhaven

Stadskanaal - beroep aangenomen: K.P.A. Moedt te Zuidhorn

Broek op Langedijk - beroep aangenomen: H. van Veen te Neede

Rotterdam-Zuid - beroep aangenomen: G.J. Bruijn te Rotterdam

Steenwijk - bedankt voor beroep: C. van Dusseldorp te Wezep

Kampen - Aan de Theologische Universiteit slaagde voor het doctorale examen de heer M. Derks, te Kampen

Almere - benoemd tot krijgsmachtpredikant: J.W. Veltkamp te Almere

De adem van de Vader en de Zoon

Door het woord van de Heer is de hemel gemaakt,
door de adem van zijn mond het leger der sterren
(*Psalm 33:6*).

Zend uw adem en zij worden geschapen.
zo geeft u de aarde een nieuw gelaat (*Psalm 104:30*).

Na deze woorden blies hij over hen heen en zei: 'Ontvang
de heilige Geest' (*Joh. 20:22*).

B. Kamphuis ■

De weekopeningen op de Theologische Universiteit in de laatste collegeperiode van de cursus 2005-2006 hebben als thema: 'In geloof in de Heilige Geest die Here is en levend maakt.' Daarbij werd aan de 'weekopeners' gevraagd: "geef aan de hand van een zelfgekozen bijbeltekst weer wat jou bezighoudt met betrekking tot het werk van de Heilige Geest". Onlangs mocht ik de weekopening verzorgen en ik heb dat gedaan aan de hand van de hier aangehaalde teksten. De tekst van mijn meditatie laat ik nu volgen.

Vader

Zo lang ik mij kan herinneren ben ik vol bewondering geweest voor het werk van God, de Schepper, door het grote en het kleine, door het verre en het nabije. Als jongen al was ik gefascineerd door de wereld van het allerkleinste, door atomen en atoomkernen, door elementaire deeltjes en de wonderlijke krachten die daar heersen; aan de andere kant ook door de sterrenwereld, de oneindige diepten van het heelal, sterrenstelsels en nevels, zo ver van ons weg in ruimte en tijd. En dan waren er altijd de vogels, voor mij de kroonjuwelen van de schepping: Groot is God de Vader, de almachtige Schepper.

Zoon

Al heel lang weet ik mij geraakt door de liefde van Jezus. Dat Hij alles opofferde om te delen in onze ellende, niet vies van een melaatse of een hoer, niet te goed voor een frauderende toelenaar of voor een arrogante schriftgeleerde. Dat Hij voor mijn zonden tot aan het kruis en tot in de hel wilde gaan, dat Hij mij het voorbeeld gaf van liefde en vergeving, van barmhar-

tigheid en zelfverloochening: Groot is de liefde van Jezus Christus, Gods eigen Zoon, onze Heer.

Adem

Pas de laatste jaren ben ik mij gaan realiseren dat dat één en hetzelfde is, de grootheid van God de Schepper en de liefde van Jezus. Het is niets anders, niemand anders dan de Heilige Geest, die van de Vader en de Zoon uitgaat. De adem van Gods mond die de sterren schiep en die de natuur bezielt, dat is de Geest van Jezus, de Geest van de liefde. Geen andere Geest dan die Hij op zijn discipelen blies en in wie vergeving is voor ieder die gelooft. Door liefde worden de sterrenstelsels gedragen, bewegen de kleinste deeltjes, zingen de vogels. Die kracht van de Geest, die het heelal bestuurt, die wil door Jezus in onze harten wonen: de oneindige kracht van de liefde.

Geloof

Dat betekent voor mij het geloof in de Heilige Geest die Heer is en levend maakt. Het is echt geloven, geloven wat je niet ziet. Want wat je ziet, dat is dat vernietiging en dood en haat heersen. Sterrenstelsels vergaan brandende, van de natuur blijft niets moois meer over, haat regeert de geschiedenis. Maar het is niet waar. Ik geloof dat niet. Want Jezus heeft alle macht. Zijn Geest regeert, de Geest van barmhertigheid en leven en liefde. Het grote en het kleine, het verre en het nabije, het getuigt allemaal van Hem. Dat geloof ik, desnoods tegen de klippen op. De adem van de Schepper, dat is de adem van Jezus en ik voel dat, tot in het diepst van mijn hart.

BwithU

Het Steunpunt Gemeenteopbouw in Zwolle heeft met subsidie van de Bond van Gereformeerde Ouderverenigingen een bijbelstudieprogramma uitgebracht voor tieners van veertien tot zestien jaar.

J. Meerveld ■

De methode bestaat uit een boekje met bijbelstudies aan de hand van thema's en een handleiding voor jeugdleiders.

Ze zijn geschreven door Hanneke Feunekes en het kan niet anders of dat moet een ervaren jeugdleider zijn. Want een van de kenmerken van het boekje zie je direct als je het doorleest: het is geschreven vanuit de praktijk. De ervaringswereld van jongeren is een vertrekpunt voor het bespreken van de onderwerpen. Wat niet inhoudt dat het direct oppervlakkig wordt, want het gaat om essentiële zaken wat betreft geloven:

- wie is God voor mij?
- hoe leer je God kennen?
- kiezen voor God,
- leven met God en
- spreken met God.

Handleiding

In de handleiding staan tips voor hoe je kunt werken op de verenigingsavond zelf en ook vind je daar een uitgebreide verantwoording. Hanneke Feunekes heeft zich laten inspireren door auteurs als Jos Douma (van: Jezus ontdekken), Peter Scheele (bekend van boeken over een directe manier van evangeliseren) en Nicky Gumbel (de ontwerper van de Alphacursus). Je merkt dit aan de stijl van werken: in vrijwel alle oefeningen wordt een appèl gedaan op de jongeren hoe zij het zelf ervaren.

Ze moeten via korte enquêtes hun mening geven, er worden persoonlijk vragen gesteld, bijvoorbeeld: als je denkt aan Jezus' sterven ben je dan boos? En in de stellingen komen steeds de woorden 'ik' of 'mij' voor, waardoor een persoonlijk standpunt moet worden verantwoord.

Werkboekje

Het werkboekje ziet er leuk uit (de omslag had wel wat professioneler gemogen), met plaatjes, opdrachten en hier en daar doordenkertjes via een poster van Visje (bijvoorbeeld: Bible = Best Information Before Leaving Earth), met andere

woorden: materiaal dat erg geschikt is om met jongeren in gesprek te gaan.

Maar goed dat er een uitgebreide handleiding bij is, want de verschuiving van inhoudsgericht werken naar relatiegericht werken doet een sterk beroep op de vaardigheden van de begeleiders/sters. Het is denk ik gemakkelijker om een bijbelhoofdstuk te bespreken met vragen over de inhoud, dan om leiding te geven aan een gesprek waarin de eigen beleving van het geloof het voornaamste aandachtspunt is.

Relatie

In de handleiding staat: 'BwithU gaat ervan uit dat jeugdleiders zelf een relatie hebben met God, waar ze over kunnen vertellen. Zij zijn ook bereid om daarover met tieners te spreken.' (pag. 7) Dit vraagt om een soort openheid die je wel moet hebben om geschikt te zijn voor dit werk. Maar daarnaast vraagt dit om agogische vaardigheden, die zeker niet eenvoudiger zijn dan didactische vaardigheden. Het is niet een programma dat je als jeugdleider zo maar even afdraait, het is denk ik voor henzelf minstens zo vormend als voor de jongeren.

Samengevat: een goed initiatief van het SGO.

J. Meerveld is coördinator van de hbo-opleidingen theologie aan de GHBO te Zwolle en docent didactiek van de catechese aan de TU te Kampen

Uitgave: SGO, prijs: € 5,-
www.steunpuntgemeenteopbouw.nl
sgo@gbouw.nl

Psalmen zingen

Als ik zeg dat veel jongeren niet warm lopen voor het zingen van Psalmen, vertel ik weinig nieuws. Overigens geldt datzelfde bij een groot deel van de gezangen uit het *Liedboek voor de Kerken*. Tegelijk komen veel van die jongeren bij opwekkingsliederen in beweging. Dat is muziek die je meeneemt! Betekent dat dat de Psalmen hebben afgedaan?

In *Woord en Dienst* (Tweewekelijks opiniërend magazine voor de Protestantse Kerk in Nederland) stond een interview met Leen La Rivière, oprichter van de Continental Singers en de CNV Kunstenbond.

T. Groenveld ■

Eenzijdig

Hij vertelt over 'een nieuw fenomeen in de muziekwereld, namelijk wat we nu praise en worship noemen.' In de jaren '70 waaide dat over uit Amerika.

Wat is daarmee gebeurd?

"Maar wat is er hier in de praktijk gebeurd? Selectiecommissies zijn gaan shoppen voor onder andere de *Opwekkingsbundel*: dat en dat nummer is leuk en maakt vrolijk en gelukkig. Met scheefgroei tot gevolg" (...) De scheefgroei komt op grote schaal voor, weet La Rivière. "Ik zie het in de hele breedte van de kerk. Zeker de EO heeft zich de laatste jaren heel erg geworpen op praise en worship en eigenlijk heeft hij het mede verziekt. Omdat je delen neemt uit een veel breder geheel. Alles wat geen connectie heeft met het dagelijks leven wordt eenzijdig."

La Rivière wijst ook op de eenzijdigheid van het *Liedboek voor de Kerken* en hij prijst de zorgvuldige selectie van het *Evangelisch Liedboek*:

"Je ziet dat daardoor de liturgie breder en rijker wordt, dat jongeren meer worden aangesproken. Ik verbaas me nergens over: elke PKN-kerk die uit het Liedboek blijft zingen, krijgt steeds meer problemen met tieners, met jongeren. Er is een steeds kleinere groep mensen die gepakt wordt door kerktoonsoorten. De moderne jongere die naar de kerk wil heeft er helemaal niets mee."

In de tijd van de Reformatie (16^e eeuw) was er een hausse in religieuze liederen.

"Mensen die een geloofsdorbraak meemaakten en dat uitdrukten. Dan vind je ook de hele breedte: God in het centrum en persoonlijke dankbaarheid. Die pijlers moeten er altijd zijn. Het is nu wel iets teveel "ik voel me happy". Bij sommige liedjes lijkt het wel of ze met Jezus zijn wezen knikken of zo. Eerbied en ontzag ontbreken totaal."

Over die 'hele breedte' schrijft ook ds. Jac. Kruidhof in het *Gereformeerd Kerkblad* voor Overijssel enz. Hij stelt zich de vraag: hoe kun je de jeugd warm maken voor de psalmen? Hij vergelijkt de psalmen met opwekkingsliederen. De gezangen laat hij buiten beschouwing; die staan ergens halverwege.

Inhoud

Kenmerkend voor de inhoud van de Psalmen is in elk geval:

- a. de expliciete tegenstelling tussen de verleidelijke zonde en de goede keus;
- b. de duidelijke tegenstelling in de afloop: de zonde brengt de ondergang, maar trouw aan God geeft redding, nu en later;
- c. de aandacht voor dit praktische leven: ziekte en gezondheid, praten over anderen, eerlijk en oneerlijk zaken doen enz.;
- d. aandacht voor de geschiedenis die het leven in hoge mate vormt;
- e. aandacht voor de politieke en maatschappelijke verbanden van het leven;

- f. de expliciete vermelding van geloofsmoeiten: twijfel, gevaar van materialisme, angst voor het sterven enz.;
- g. de samenhang tussen het gemeenschappelijke en persoonlijke: er wordt heel persoonlijk geklaagd en gedankt, maar altijd binnen de gemeenschap;
- h. aandacht voor het mooie van de kerk maar ook voor allerlei ellende daarin, vooral roddel en schijnheiligheid;
- i. dat alles binnen het kader van het verbond dat de HERE sloot met zijn volk, en de leden ervan”.

Tegelijk zijn Psalmen oudtestamentisch, al is de verbinding naar het N.T. volstrekt open en is Christus duidelijk de vervulling van de Psalmen.

Wat de opwekkingsliederen betreft:

“Deze liederen zijn nadrukkelijk nieuwtestamentisch. Het werk van Jezus kom helder en prominent naar voren. Maar de achtergrond van het Oude Testament klinkt weinig door. Bij vergelijking met de andere genoemde kenmerken van de psalmen moet gezegd worden, dat ze qua inhoud minder praktisch en realistisch zijn. Omdat ze minder onder Gods open hemel middenin in de maatschappij op Gods aarde staan, minder voor de keus plaatsen om alleen binnen Gods nieuwe samenleving van zijn gemeente toekomst te zoeken”.

uitvoeriger en dieper is. Maar de zwaarte van de psalmentaal is voor een deel ook een kwestie van vertaling en berijming. De psalmen die over het gewone, concrete leven gaan, zijn te weinig in de concrete, praktische taal vertaald. De taal van de opwekkingsliederen daarentegen is direct, helder, persoonlijk. Een heel sterk punt”.

En dat geldt ook voor de muzikale kant. Hoewel psalmen veel emotie bevatten en oproepen die te uiten, komt de gemeente zelden in beweging. Terwijl je bij pakkende melodieën wordt meegenomen.

“Wat we nodig hebben is dat de kracht van de psalmen ons weer direct raakt. Met een vorm van taal en muziek, die de concrete inhoud van de hele psalm midden in ons concrete, gewone, praktische leven plaatst...”

In een vervolgartikel wijst hij op het project Psalmen voor Nu.

“...de bedoeling van dit project verdient alleen maar waardering. Het wil de psalmen met hun eigen kracht dóór laten komen, zodat we Psalmen zingend precies daar komen te staan, waar we staan. Onder Gods open hemel als Gods volk op Gods grond”.

Vorm

“De taal van de psalmen is veel zwaarder dan die van de opwekkingsliederen. Voor een deel komt dat zware door de inhoud die

Ds. T. Groenveld is emeritus-predikant van de Gereformeerde Kerk te Uithuizen en woont in Usquert

KERNREDACTIE:

Dr. E.A. de Boer,
Prof. Dr. B. Kamphuis

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Drs. A.L. Th. de Bruijne, Drs. I.D. Haarsma,
Prof. Dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten,
J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, Drs. E. Brink, J.M. de Jong,
Ds. G. Riemer, Dr. J. Smelik,
Drs. H. Veldman

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

abonnementsprijs € 49,95
studenten € 19,50;
buitenland € 109,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december
- opzegging van het abonnement dient 1
maand voor aanvang van het nieuwe abon-
nementsjaar schriftelijk of per e-mail te
geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom
verkrijgbaar bij de Chr. Blinden-
bibliotheek voor blinden en slecht-
zienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.
Aanlevering advertenties in overleg.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Persbericht

Mededelingen n.a.v. de vergadering van het College van Bestuur van de TU Kampen d.d. 9 maart 2006

universiteitsberaad

De synode van Amersfoort 2005 heeft een universiteitsberaad ingesteld. Hierdoor is een intensievere en meer inhoudelijke communicatie mogelijk met de kerken. De eerste vergadering is vastgesteld op zaterdag 10 juni 2006. In deze vergadering worden (naast deelnemers uit de kring van de TU) afgevaardigden verwacht van deputaatschappen die daartoe door de GS zijn aangewezen.

onderwijsvisitatie

In opdracht van de rijksoverheid is in het najaar van 2004 de kwaliteit van het onderwijs beoordeeld door een visitatiecommissie. De resultaten van deze visitatie zijn gepubliceerd. Het blijkt dat de TU in Kampen een positieve beoordeling heeft ontvangen en wat het onderwijs betreft als een van de betere instellingen uit de bus is gekomen. Op basis van dit oordeel kan de TU met een gerust hart accreditatie aanvragen.

onderzoeksvisitatie

In samenwerking met de TU Apeldoorn wordt een onderzoeksvisitatie georganiseerd. Daarbij worden drie van de vier onderzoeksprogramma's beoordeeld door een internationale commissie die bestaat uit Prof. Otfried Hofius (Tübingen, voorzitter), Prof. Filp Theron (Zuid-Afrika) en Prof. Carl Trueman (Wesminster Seminary, Philadelphia). De onderzoeksvisitatie zal in juni 2006 plaatsvinden.

project tijdelijk opgeschort

Dr. J. Smelik was als postdoctoraal onderzoeker bezig met de beschrijving, analyse en interpretatie van feiten en ontwikkelingen in de omvang en geografische spreiding van de kerken van de zgn. gereformeerde gezindte in Nederland 1945-2000. Op zijn verzoek is hij van deze taak ontheven, omdat hij is benoemd als hoofdredacteur van 'Het Orgel', het tijdschrift van de Koninklijke Nederlandse Organisten Vereniging. Het project moet hierdoor tijdelijk worden opgeschort. Het beschrijvende deel van zijn onderzoek maakt Smelik af, zodat een vervolgonderzoek daarop kan voortbouwen.

directeur

De huidige directeur, de heer H. Hartog, ziet zich genoodzaakt, ontslag te nemen vanwege verplichtingen elders. Het college van bestuur betreurt het ontslag van de directeur, maar begrijpt de noodzaak daartoe. Na een evaluatie en eventuele bijstelling van het profiel van directeur zal een advertentie worden geplaatst om een nieuwe directeur te werven.

UFO

De Nederlandse universiteiten hebben een nieuwe systematiek ingevoerd voor de beschrijving en de beloning van de verschillende functionarissen. Deze systematiek heet 'UFO' (= universitair functieordenen). Het college van bestuur spreekt (op voorstel van de dagelijkse leiding) uit dat het wenselijk is zich bij deze systematiek aan te passen.

wetenschappelijk jaarverslag

Het wetenschappelijk jaarverslag over het jaar 2004 wordt officieel vastgesteld.

In opdracht van het College van Bestuur van de TU, W.F. Wisselink, secretaris.

Persbericht

Stichting China

De Stichting China is een interkerkelijke organisatie die zich richt op vertaal-, druk- en distributieactiviteiten van bijbels, kinderbijbels, theologische boeken en belijdenisgeschriften in China. Momenteel worden Calvijns Commentaren en De Institutie van Calvijn in het Chinees vertaald. Naast de vertaalwerkzaamheden worden evangelisten en predikanten toegerust en - indien nodig - financieel ondersteund.

Wij stellen het op prijs voor verenigingen binnen uw gemeente een presentatie te mogen verzorgen. De voorlichting bestaat uit twee delen: Het eerste gedeelte is een diaprojectie (beamer) over de woon- werk- en leefomgeving in China. Aan de hand daarvan ontstaat een goede indruk over het land en de cultuur. Het tweede gedeelte gaat over de onderdrukking en vervolging van Chinese christenen die behoren tot de huisgemeenten. Tijdens dit gedeelte wordt ingegaan op de gevolgen van de verdrukking en wordt ook verslag gedaan van hen die in gevangenkampen hebben vastgezeten. De totale presentatie neemt ongeveer vijf kwartier in beslag.

Uiteraard worden geen kosten berekend maar wel vragen wij u of een collecte ten behoeve van de verdrukte Chinese broeders en zusters wilt houden. De opbrengst daarvan komt ten goede aan de verspreiding van de kinderbijbel in China. Deze kinderbijbel wordt met duizenden verspreid en wordt naast of als opstap naar de Bijbel gebruikt.

Voor meer informatie: H. Geluk, 0184 612632 - h.geluk@solcon.nl of www.stichtingchina.nl - info@stichtingchina.nl